

EMISIUNI MONETARE ALE ORAȘELOR MEDIEVALE DE LA DUNĂREA DE JOS

OCTAVIAN ILIESCU ·

Descoperiri întâmplătoare sau obținute în cadrul unor săpături arheologice organizate au scos la iveală, în ultima vreme, o seamă de monede ale căror caracteristici ne-au trezit un viu interes. La prima vedere, ele păreau a fi monede tătărești, de argint sau de bronz. Studiate însă cu o mai mare atenție, și unele, și altele prezentau elemente care nu aveau nimic de-a face cu Hoarda de Aur sau alt stat tătăresc din veacurile XIII—XIV, perioadă în care se înscriu descoperirile amintite. Despre ce fel de emisiuni poate fi vorba? Elucidarea acestei probleme va face obiectul rîndurilor care urmează.

Asemenea monede au apărut pentru prima oară în tezaurul găsit la Oțeleni¹ (com. Deleni, jud. Vaslui), în anul 1921. Printre cele 92 piese identificate, figurează și un număr de imitații ale dirhemului de argint al Hoardei de Aur; legenda arabă de pe original a fost redată în mod ininteligibil pe imitații, unele din ele purtînd semnul crucii, la începutul sau la finele textului acestor „legende”². Cu alt prilej, am atribuit genovezilor din Crimeea imitațiile din tezaurul de la Oțeleni³. Deși statutele Perei (1304) și ale Gazariei (1316) interziceau neguștorilor italieni din coloniile de la nordul Mării Negre dreptul de a bate monede proprii⁴, am presupus atunci că aceștia au putut totuși imita moneda de argint a Hoardei de Aur încă de la sfîrșitul sec. al XIII-lea, spre a dispune astfel de numerarul necesar activității lor comerciale⁵.

¹ Despre acest tezaur, v. Dan Gh. Teodor, *Obiectele de podoabă din tezaurul feudal timpuriu descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, p. 343—361 (cu o notă de M. Dînu asupra împrejurărilor descoperirii la p. 343—344): Octavian Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, *ibid.*, p. 363—407 (cu bibliografia anterioară la p. 364, nota 3).

² Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 387—390.

³ *Ibid.*, p. 393.

⁴ *Ibid.*, p. 393, nota 21.

⁵ *Ibid.*

Descoperirea însemnatului complex de tezaure monetare de pe dealul Uzunbair (com. Mihail Kogălniceanu, jud. Tulcea)⁶, cu cele aproape 24 000 monede tătărești de argint, între care un mare număr de imitații⁷, a readus în discuție problema care ne preocupă: cine și în ce vreme a emis asemenea imitații?

O lumină cu totul nouă avea să proiecteze asupra cercetărilor noastre, în stadiul lor actual, examinarea registrului de acte notariale datînd din anii 1360 — 1361 și ținut la Chilia de către genovezul Antonio di Podenzolo⁸. Cîteva din actele încheiate de acest notar menționează, ca unitate de schimb, un *sommo*⁹ „ad sagium Chili“, adică măsurat după etalonul din Chilia¹⁰. Cu optzeci de ani mai devreme, un alt oraș de la Dunărea de Jos, Vicina¹¹, întrebuinta în afacerile sale cu negustorii din Pera, o monedă denumită „iperperi ad sagium Vecine“ adică perperi bizantini, controlați cu etalonul propriu acestui oraș¹².

Alte documente din registrul notarului Podenzolo se referă la *asprii de argint de Chilia*, în circulație la acea dată. Astfel, la 21 februarie 1361, se înregistrează vînzarea unei sclave tătare pentru trei *sommi* de argint *ad sagium Chili* și 38 aspri de argint de Chilia¹³. Alt document, din 2 aprilie 1361, consemnează primirea de către un negustor din Pera a unei sume în aspri de argint de Chilia (fără a se preciza numărul lor), sumă plătită de către un alt negustor, acesta din Trebizunda; în schimbul acestor aspri, debitorul se obliga să plătească creditorului, la Pera, suma de 22 perperi și 8 carate de aur, după etalonul din Pera¹⁴.

Din cuprinsul documentelor citate mai sus, rezultă că la Chilia, erau folosite, printre alte mijloace de schimb economic, și o categorie de monede, denumite *asperii boni argenti et spendibiles de Chili*-aspri de argint de Chilia, buni și cu putere circulatorie¹⁵. Erau deci monede

⁶ Octavian Iliescu și Gavrilă Simion. *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe siècles trouvé en Dobroudja septentrionale — Note préliminaire* —, în *Revue des études sud-est européennes*, 2 (1964), p. 217—228.

⁷ Exact 23 440 piese, originale și imitații; în plus, mai fac parte din acest complex de tezaure 195 perperi bizantini de aur, emisiuni de la Ioan Vatatzes, Theodor al II-lea Lascaris, Andronic al II-lea singur sau asociat cu Mihail al IX-lea sau cu Andronic al III-lea, lingouri de argint și bijuterii de aur și de argint; *ibid.*, p. 220—221.

⁸ Cu privire la acest notar, Octavian Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIVe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, III. Buc., 1965, p. 105—106.

⁹ Unitate ponderală pentru argint, folosită la Caffa și la Tana: *cf. ibid.*, p. 115, nota 15.

¹⁰ *Ibid.*, p. 115, nota 16.

¹¹ Asupra localizării orașului Vicina (la Isaccea). *Așezarea orașului Vicina și țărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 8 (1957), p. 297—301.

¹² Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 115, nota 16.

¹³ Doc. nr. XIV din 21 febr. 1361 (v. mai jos regestul, în anexă).

¹⁴ Doc. nr. XXIII din 2 aprilie 1361 (v. mai jos regestul, în anexă).

¹⁵ *Spendibilis* = monedă care are curs, cu putere circulatorie. Cf. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, Paris, 1846, s.v.

efective, specifice oraşului Chilia (foarte probabil de tip tătäresc) şi pe care localnicii le distingeau fără îndoială, după anumite criterii, de emisiunile corespunzătoare ale Hoardei de Aur.

Pe temeiul acestor izvoare, considerăm că se poate emite ipoteza baterii unor monede locale la Chilia, poate şi în alte oraşe de la Dunărea de Jos ¹⁶, aspri de argint, a căror prezenţă în tezaurele de la Uzunbair urmează a fi depistată, în cadrul unor viitoare cercetări.

A doua categorie de monede care intră în preocupările noastre cuprinde piese de bronz, descoperite întâmplător sau în urma unor săpături arheologice la Isaccea (două exemplare) ¹⁷, Enisala ¹⁸, Ostrov şi la Păcuiu lui Soare ¹⁹. Toate sînt de acelaşi tip, înfăţişînd pe avers, tamga Hoardei de Aur, iar pe revers, o cruce genoveză, cu braţele egale, ancorate. Legenda acestor monede, destul de sumară, amestecînd probabil caractere arabe cu litere greceşti sau latine, nu a putut fi descifrată corect pînă astăzi. Pe un exemplar, găsit la Enisala, se poate citi foarte clar anul hegirei 710 (1310/1311 e.n.) ²⁰. Este limpede că astfel de piese nu pot reprezenta emisiuni regulate ale unui hanat tătäresc, asocierea tamga — cruce neavînd în acest caz nici un rost. Ţinînd seama de particularităţile tipologice arătate, precum şi de faptul că toate monedele intrînd în această categorie, cunoscute pînă astăzi, provin de la Dunărea de Jos, ne întrebăm dacă nu am putea considera aceste piese ca emisiuni locale ale oraşelor de la gurile Dunării, emisiuni destinate să asigure banii mărunţi, de toate zilele. Există în această privinţă un precedent bine cercetat şi anume, cazul oraşului Moncastro — Asprokastron, cu monedele sale, contramarcate ²¹ sau bătute ²² de autorităţile locale. Precedentul invocat ne dă un temei demn de luat în seamă, pentru a susţine ipoteza enunţată mai sus.

Organizarea social-politică a oraşelor medievale de la Dunărea de Jos : Vicina, Chilia şi Licostomo, aşa cum este atestată de izvoare pentru veacul al XIV-lea, era întru totul în măsură de a trece la emiterea unor monede locale. S-a arătat de curînd că între anii 1360—1403, coloniile genoveze din aceste oraşe aveau în fruntea lor consuli, ale

¹⁶ Am atribuit anterior oraşului Vicina (?) o monedă de argint din tezaurul de la Uzunbair, purtînd pe avers efigia unui călăreţ, pe revers o tamga şi legenda în limba greacă, dedicată lui Nogai; Octavian Iliescu şi Gavrilă Simion, *op. cit.*, p. 225—226. Astăzi însă, călăuzindu-ne după fragmentul de legendă TEA de pe avers, considerăm că ea poate fi atribuită cu mai mult temei oraşului Tedoro (Mangop sau Mangup) din Crimeea.

¹⁷ Muzeul naţional de antichităţi, Inv. nr. 558/132 şi 558/194. Cf. I. Barnea, Bucur Mitrea şi N. Angheliescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Materiale şi cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 169.

¹⁸ Octavian Iliescu, *Insemnări privitoare la descoperiri monetare (II)*, în *Studii şi cercetări de numismatică*, II, 1958, p. 456, nr. 21 şi 461, pl. II, fig. 2 (v. şi mai jos, nota 20).

¹⁹ Informaţie Octavian Luchian şi Petre Diaconu.

²⁰ Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 456, nr. 21, cu data greşită 810 în loc de 710 hegira.

²¹ Oct. Iliescu şi M. Dinu, *Tezaurul monetar din secolul al XV-lea de la Cîrpiţi (raionul Iaşi)*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice* — Iaşi, Istorie, 8 (1957) fasc. 2, p. 345.

²² *Ibid.*, p. 345, nota 4.

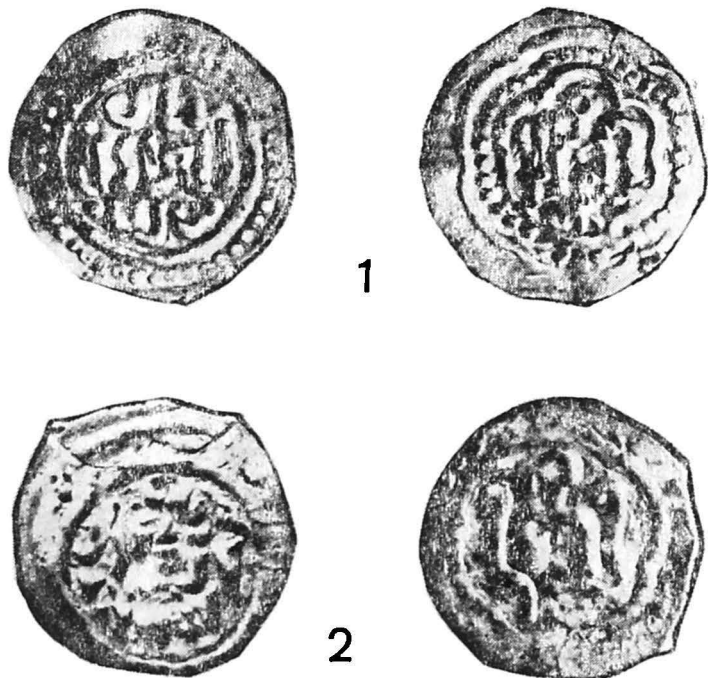

Fig. 1. — Imitații geneveze ale dirhemilor Hoardei de Aur (O. Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni...*, nr. 82 și 89) (aprox. 2×1).

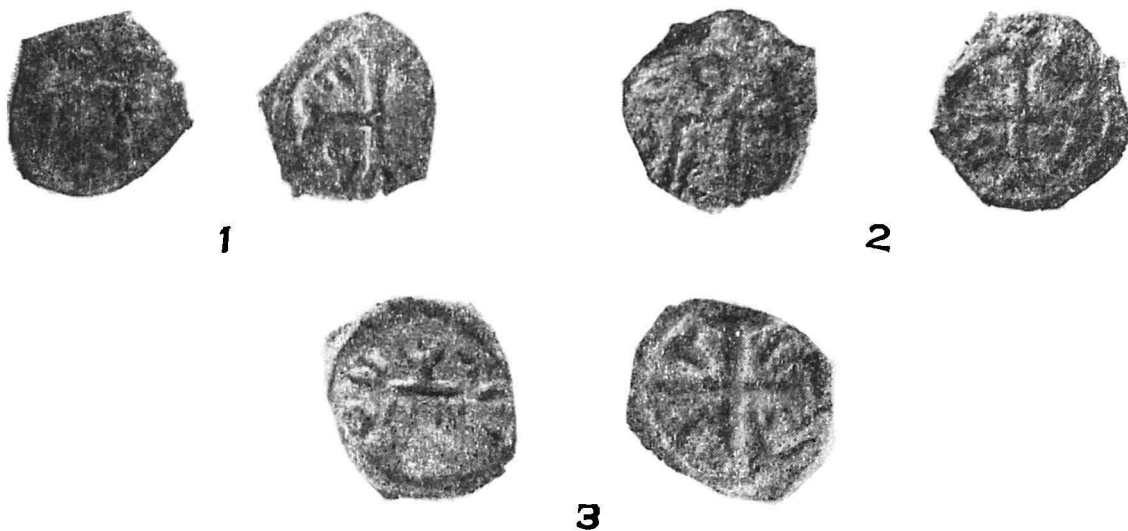

Fig. 2. — Monede de bronz, emise probabil în sec. al XIV-lea în Dobrogea : 1—2, găsite la Isaccea ; 3, găsită la Enisala (aprox. 1,5×1).

căror nume ne-au fost păstrate²³. Este foarte probabil ca de la instalarea acestor colonii, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, și pînă la mijlocul secolului următor, cînd apar monedele de care ne ocupăm, orașele amintite să fi recunoscut autoritatea politică a Hoardei de Aur. S-ar explica astfel prezența tamgalei mongole pe monedele de bronz amintite mai sus, întocmai cum la Asprokastron, era recunoscută autoritatea voievodului Moldovei, marcată prin imprimarea capului de bour pe monedele emise de acest oraș. Stăpînirea politică a Hoardei de Aur a fost însă curînd înlocuită la gurile Dunării prin aceea a Țării Românești, exercitată de data aceasta efectiv, dovadă dispariția, rînd pe rînd, a consulilor genovezi din orașele nord-dunărene²⁴.

Rămîne, evident, ca noi cercetări să ne permită a face cîțiva pași mai departe, pentru înțelegerea acestui interesant fenomen economic pe care îl reprezintă emisiunile monetare urbane de la Dunărea de Jos, în evul mediu.

A N E X A

Regeste

XIV

1361 februarie 21, Chilia. Tătarul Themir de Miliario... vinde lui Francisco di Mezano, personal și ca mandatar al fratelui său, Oberto di Mezano, ambii fiii răposatului Guilliemo, o sclavă numită Janetolo (sic), de neam tătar, în vîrstă de 22 ani, pentru trei *sommi* de argint după etalonul din Chilia și 38 aspri de argint de Chilia.

Fol. 5 v° — 6 (fol. LXXX v^o — LXXXI din registrul primitiv).

XXIII

1361 aprilie 2, Chilia. Giovanni Zambono, locuitor din Pera, fiul răposatului Zacharia, declară că a primit la Chilia de la Costa Pasquale din Trebizonda o sumă în aspri de argint de Chilia, în schimbul căreia se obligă a-i plăti la Pera 22 perperi și 8 carate de aur, după etalonul din Pera, a șasea zi de la sosirea în acel port a navei „Jhesus Christus“, în prezent ancorată la Chilia.

Fol. 9 (fol. LXXXIII din registrul primitiv).

Arhivele Statului din Genova, *Notaio Antonio di Podenzola*, II° registro della filza I, ff. 1—36.

²³ Lista acestor consuli, stabilită pe baza izvoarelor cunoscute pînă astăzi, la Octavian Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, ms., 1968, p. 24 (sub tipar; lucrarea urma să apară în Studii, 21 (1968), p. 625—648, dar apariția ei a fost amînată pentru un număr ulterior.

²⁴ *Ibid.*, p. 24.

ÉMISSIONS MONÉTAIRES DES VILLES MÉDIÉVALES DE LA RÉGION DU BAS-DANUBE

Résumé

L'auteur examine deux catégories d'émissions monétaires médiévales, mises au jour par des découvertes fortuites ou à l'occasion des fouilles archéologiques pratiquées à Isaccea.

La première catégorie comprend des monnaies d'argent qui imitent les dirhems (appelés aussi aspres) de la Horde d'Or. Ces pièces ont été trouvées jusqu'à présent dans deux trésors : à Oțeleni (dép. de Vaslui) et à Uzunbair, commune de Mihail Kogălniceanu (dép. de Tulcea). La légende arabe des monnaies originales y est reproduite d'une manière inintelligible ; plus encore, on y trouve parfois le signe de la croix, preuve éloquente du fait que les imitations en question n'appartiennent pas à un émetteur mongol. Vu la provenance de ces imitations, l'auteur pense pouvoir les attribuer aux villes situées dans la région du Bas-Danube, à savoir Vicina, Kilia ou Licostomo. A l'appui de cette hypothèse, il invoque deux actes rédigés à Kilia, en 1361, par le notaire Antonio de Podenzolo et où l'on fait mention d'une monnaie appelée *asperi boni argenti et spendibiles de Chili*.

La seconde catégorie comprend des monnaies de bronze, trouvées à Isaccea et Enisala (dép. de Tulcea) et à Păcuiu lui Soare (île dans le Danube, vis-à-vis de Călărași, dép. de Ialomița). Insuffisamment étudiées jusqu'à présent, ces monnaies portent au droit le tamgha de la Horde d'Or, au revers une croix ancrée. Sur un exemplaire, on a pu déchiffrer la date 710 de l'hégire, ce qui correspond aux années 1310—1311 de notre ère. A l'avis de l'auteur, ces pièces pourraient être attribuées, elles aussi, aux villes portuaires de la région du delta danubien et représenteraient en cette occurrence la menue monnaie, utilisée dans la circulation locale.

Fig. 1. — Imitations génoises des dirhems de la Horde d'Or (O. Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni...*, n-os 82 et 89) (aprox. 2×1).

Fig. 2. — Monnaies de bronze, frappées probablement en Dobroudja au XIVe siècle (1—2, trouvées à Isaccea ; 3, trouvée à Enisala) aprox. 1,5×1).